

บทที่ 2

การเลือกตั้งศูนย์ราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์

ศูนย์ราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ กรมศิลปากรจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2522 โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งดังนี้

ประการที่หนึ่ง เพื่อเกิดพระเกียรติคุณพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ในฐานะที่ทรงเป็นนักประวัตินักประวัติศาสตร์ นักอักษรศาสตร์ นักวรรณคดี และนักการละครที่ยิ่งใหญ่ของชาติ โดยเฉพาะละครร้อง ทรงเป็นผู้ริเริ่มปรับปรุงบทละครแบบสมัยใหม่ขึ้นใช้ในประเทศไทย และทรงสร้างสรรคงานละครไว้เป็นจำนวนมาก

ประการที่สอง เพื่อเกิดพระเกียรติคุณพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในฐานะที่ทรงเป็นนักปราชญ์คนสำคัญของชาติ ทรงเป็นนักการเมือง นักปกครอง นักการทูต นักอักษรศาสตร์ และนักวรรณคดี มีพระเกียรติประวัติและผลงานเป็นที่รู้จักและยอมรับทั้งในหมู่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ

ประการที่สาม เพื่อเก็บรวบรวมของที่ระลึก และหนังสือส่วนพระองค์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งทายาทมอบให้เป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติ

ประการที่สี่ เพื่อเป็นศูนย์กลางในการจัดเก็บและให้บริการเอกสารการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (กรมศิลปากร 2522: 5-6)

ความคิดริเริ่มในการเลือกตั้งศูนย์ราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เกิดจากการปรึกษาหารือของบุคคลหลายฝ่าย มีอาทิ คำสตราจารย์แมนมาลี ชวลิต เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกองหอสมุดแห่งชาติ นายเอกโท นิลโกสิตย์ เจ้าหน้าที่ฝ่ายประชาสัมพันธ์ธนาคารกรุงเทพ จำกัด และ หม่อมราชวงศ์วิจิตร ณ เถียรลุต พระธิดาในพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ โดยตกลงกันในหลักการว่า กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร รับจะเป็นผู้ดำเนินการเลือกตั้งศูนย์ราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด จะให้ความร่วมมือในด้านการปรับปรุงอาคารสถานที่ ติดตั้งวัสดุครุภัณฑ์ ตลอดจนให้ความช่วยเหลือด้านอื่น ๆ และ หม่อมราชวงศ์วิจิตร ณ

เสถียรสุด จะเป็นผู้ยกมอบหนังสือ เอกสาร และของที่ระลึกล้วนพระองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ให้แก่ศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์

ในการดำเนินงานจัดตั้งศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์เริ่มแรกนั้น นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ ผู้อำนวยการกองหอสมุดแห่งชาติได้เสนอแผนดำเนินงานของศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ระยะสั้น 3 ปี ต่อกรมศิลปากร เมื่อได้รับอนุมัติแล้ว น.ส. ไชยมุกต์ ผลิตินทะเลข รองผู้อำนวยการกองหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งรักษาการในตำแหน่งหัวหน้างานหอสมุดแห่งชาติ ลำथा และ นายทรงวิทย์ แก้วศรี บรรณารักษงานบริการหนังสือ และเป็นผู้ปฏิบัติงานในฐานะหัวหน้าศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เป็นผู้ประสานงาน และเตรียมการเปิดศูนย์ฯ โดยใช้พื้นที่ส่วนหนึ่งของหอพระสมุดวชิราวุธ (หอสมุดแห่งชาติเดิม) หน้าวัดมหาธาตุ ด้านสนามหลวง เป็นที่ทำการ ซึ่งธนาคารกรุงเทพ จำกัด ได้ออกค่าใช้จ่ายในการปรับปรุงอาคารสถานที่ พร้อมทั้งจัดหาและติดตั้งวัสดุครุภัณฑ์ เครื่องใช้ในสำนักงาน ตลอดจนบริจาคเงินสำหรับค่าจ้างลูกจ้างชั่วคราวให้ปฏิบัติงานในศูนย์นราธิปฯ และเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดซื้อหนังสือ จัดพิมพ์หนังสือเพื่อจำหน่ายหารายได้สมทบทุนในการดำเนินงานของศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ต่อไป

ในด้านการศึกษาหนังสือเข้าศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์เบื้องต้นนั้น กรมศิลปากรได้รับมอบหนังสือ และเอกสารล้วนพระองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งทายาทในพระองค์ คือ หม่อมราชวงศ์ วิจิตรธรรมา เสดียรสุด เป็นผู้ยกมอบให้ มีจำนวนทั้งสิ้น 5,442 รายการ และสมาชิกในราชสกุลวรราชวรณานอื่น ๆ ได้มอบหนังสือ เอกสาร และของที่ระลึกเกี่ยวกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ให้เก็บรักษาไว้ ณ ศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์นี้ด้วย นอกจากนี้ ยังได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานราชการ สถาบัน องค์การ และบุคคลต่าง ๆ ที่เคยเกี่ยวข้องกับพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ และเห็นคุณค่าในการดำเนินงานของศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ได้กรุณามอบหนังสือและเอกสารต่าง ๆ ให้ศูนย์ฯ เป็นจำนวนมาก มีอาทิ ราชบัณฑิตยสถาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร สถาบันวิจัยแห่งชาติ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ วิทยาลัยกรุงเทพ มูลนิธิอานันทมหิดล หม่อมเจ้าดุลภากร วรราชธรรมา หม่อมราชวงศ์วรธรรมาภรณ์ คู่ขเนตร จอมพลถนอม กิตติขจร นายจำนงค์ ทองประเสริฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คำลัตราจารย์บุญชนะ วัตถาการ ได้มอบหนังสือและเอกสารในห้องสมุดส่วนตัว

จำนวน 5,454 รายการ และยังบริจาคครุภัณฑ์อื่น ๆ ให้แก่ศูนย์รารีปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ อีกด้วย

หนังสือและเอกสารต่าง ๆ ที่ได้รับมานั้น ในขั้นต้นเจ้าหน้าที่จะคัดส่งมอบเข้าชื่อราและแมลงก่อน ทั้งนี้โดยความร่วมมือจากกองจดหมายเหตุแห่งชาติ หลังจากนั้นจะส่งเล่มที่ชำรุดให้งานซ่อมและบูรณะหนังสือ กองหอสมุดแห่งชาติ จัดการซ่อมหนังสือที่ชำรุด เข้าเล่มทำปกใหม่ หนังสือทุกเล่มต้องผ่านการประทับตราหอสมุดแห่งชาติ ลงทะเบียน และผ่านการจัดหมู่หนังสือ ทั้งนี้ได้รับความร่วมมือจากหัวหน้างานต่าง ๆ ในกองหอสมุดแห่งชาติที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะงานจัดหมู่หนังสือ งานจัดหา งานซ่อมและบูรณะหนังสือ ตลอดถึงงานไมโครฟิล์ม (เดโช ส่วนานนท์, 2522: 1-5)

หนังสือในศูนย์รารีปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ปัจจุบันมีจำนวน 15,000 รายการ (เล่าวภา สัมครการ, สัมภาษณ์) เป็นหนังสือทางด้านสังคมศาสตร์ รัฐศาสตร์ การเมือง การปกครอง การต่างประเทศ รัฐประศาสนศาสตร์ กฎหมาย เศรษฐศาสตร์ การพาณิชย์ การขนส่ง วัฒนธรรมนิยมประเพณีและวัฒนธรรม รวมทั้งหนังสือประวัติศาสตร์ ประวัติบุคคล ภาษา และวรรณคดีอีกเป็นจำนวนมาก (กรมศิลปากร 2522: 1-5)

ศูนย์รารีปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เปิดทำการวันจันทร์-ศุกร์ ระหว่างเวลา 08.30-16.30 น.

หนังสือส่วนพระองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

ศูนย์รารีปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ได้รับมอบหนังสือส่วนพระองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ จาก หม่อมราชวงศ์ วิวรรณ เลิศยรสุต จำนวน 5,442 รายการ แยกเป็น หนังสือภาษาไทย 4,215 รายการ หนังสือภาษาอังกฤษ และอื่น ๆ จำนวน 1,227 รายการ ล้วนเป็นเอกสารที่มีค่า มีอาทิ บทละครพระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ หนังสือหายากเกี่ยวกับประเทศไทย ทั้งภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ หนังสือเกี่ยวกับกฎหมาย การเมือง การปกครอง ภาษาและวรรณคดี ทั้งที่เป็นงานพระนิพนธ์ และหนังสือส่วนพระองค์ และหนังสือส่วนพระองค์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่งตกทอดมายังพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (ทรงวิทย์ แก้วศรี, สัมภาษณ์) หนังสือเหล่านี้บาง เล่มคัดเข้าหลักเกณฑ์ลักษณะหนังสือหายาก อาทิเช่น

หนังสือเก่าที่มีความสำคัญในแง่เป็นเอกสารปฐมภูมิด้านประวัติศาสตร์พิมพ์ของประเทศไทย หนังสือที่มีการพิมพ์จำนวนจำกัด (Limited Editions) หนังสือซึ่งใช้วัสดุมีค่า สดทำอย่างประณีตสวยงาม (Deluxe Editions) หนังสือฉบับที่มีลายมือชื่อ หรือข้อความที่เจ้าของเดิมเขียนไว้ในเล่ม ผู้วิจัยจึงใคร่จะศึกษาหนังสือส่วนพระองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ฉบับที่ตีพิมพ์เป็นภาษาไทย ในแง่ของหนังสือหายาก ประการหนึ่ง ศึกษาถึงแหล่งผลิตหนังสือในช่วง 50-80 ปีแรกของพัฒนาการด้านการพิมพ์ในประเทศไทย (พ.ศ. 2379-2429 และ พ.ศ. 2430-2460) ช่วง พ.ศ. 2461-2484 และ พ.ศ. 2485-2487 เป็นประการถัดมา และประการสุดท้าย ศึกษาถึงเนื้อหาของหนังสือเพื่อประโยชน์ในการให้บริการในปัจจุบัน

พระประวัติ

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงมีพระนามเดิมว่า หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ประสูติเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2434 ณ วังถนนแพ่งกรุงรัตนโกสินทร์ เขตสำราญราษฎร์ กรุงเทพมหานคร เป็นโอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (ในรัชกาลที่ 4) และ หม่อมหลวงต่วนศรี วรวรรณ

การศึกษา

ทรงเข้ารับการศึกษาระดับต้นเมื่อ พ.ศ. 2443-2448 ณ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ และโรงเรียนราชวิทยาลัย และในปี พ.ศ. 2448 เล็ดลไปศึกษาต่อโดยทุนเล่าเรียนหลวง (King Scholarship) ณ โรงเรียนมาร์ลเบอโร คอลเลจ (Marlborough College) ประเทศอังกฤษ ทรงศึกษาวิชาทางโมเดิร์นไซด์ (Modern Side) และคลาสสิกไซด์ (Classical Side) ขณะที่ทรงศึกษาอยู่นั้นทรงได้รับรางวัลเนื่องด้วยพระปรีชาสามารถทางภาษาต่างประเทศถึง 17 ครั้ง

หลังจากจบการศึกษาที่โรงเรียนมาร์ลเบอโร คอลเลจแล้ว ทรงศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ในแบลเสียล คอลเลจ (Balliol College) เป็นเวลา 4 ปี ทรงได้รับปริญญาตรีเกียรตินิยมอันดับสอง ทางประวัติศาสตร์

พ.ศ. 2458 เล็ดลไปศึกษาวิชารัฐศาสตร์ทางการทูตที่ Ecole Libre des Science Politiques กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ทรงใช้เวลาในการศึกษา 2 ปี และทรงสอบไล่ได้

ประกาศนียบัตรรัฐศาสตร์ทางการทูต อันดับที่ 1

พ.ศ. 2470 ทรงได้รับปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ต่อมาเนื่องด้วย พระเกียรติคุณ และพระปรีชาสามารถ มหาวิทยาลัยหลายแห่งได้ถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ อาทิ ปริญญาดุษฎีบัณฑิตทางกฎหมายแพ่ง จากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด นิตติศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยโคโลญจ์ มหาวิทยาลัยนิวยอร์ก มหาวิทยาลัยแฟร์ลิดิกินสัน และปริญญาบัตรกิตติมศักดิ์จากวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

พ.ศ. 2487 ทรงได้รับปริญญาอักษรศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และในปี พ.ศ. 2496 และ พ.ศ. 2515 ทรงได้รับปริญญารัฐศาสตร์ทางการทูต ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ และวารสารศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตามลำดับ

การปฏิบัติราชการ

การปฏิบัติราชการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พ.ศ. 2460-2462 ขณะทรงศึกษาอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ ทรงเข้ารับราชการ กระทรวงการต่างประเทศ ในตำแหน่งนักเรียนช่วยทูต (Attaché) ประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอน และเมื่อทรงสำเร็จการศึกษา ได้รับแต่งตั้งเป็นเลขานุการตรี ประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงปารีส และทรงรับหน้าที่เลขานุการคณะทูตไทยในพิธีประชุมสันติภาพภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ด้วย

เมื่อสงครามโลกสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. 2463 เลดีจกสับมารับราชการในตำแหน่งหัวหน้ากองบัญชาการ กระทรวงการต่างประเทศ ในการเสด็จจกสับครั้งนี้ ได้นำตัวบทสนธิสัญญาสันติภาพแห่งกรุงแวร์ซายส์ (The Treaty of Versailles) เข้ามาด้วย ทั้งนี้เนื่องมาจากในขณะนั้น รัฐบาลเยอรมันได้รับเงินของรัฐบาลไทยซึ่งฝากอยู่ที่ธนาคารในประเทศเยอรมันหลายบัญชีด้วยกัน บัญชีที่มีเงินฝากมากคือบัญชีของกรมรถไฟ รัฐบาลไทยต้องการได้เงินคืน แต่รัฐบาลเยอรมันอ้างว่า เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศคู่สงครามกับประเทศเยอรมัน รัฐบาลเยอรมันสามารถรับเงินเหล่านี้ได้ตามกฎหมายระหว่างประเทศ ด้วยพระปรีชาสามารถในทางกฎหมายและการทูต ทรงเจรจาให้ประเทศไทยได้รับเงินคืนจากรัฐบาลเยอรมันได้สำเร็จ และทรงนำผลประโยชน์กลับคืนสู่ประเทศไทยเป็นจำนวนมาก

010470

พ.ศ. 2467 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯแต่งตั้งให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็นปลัดทูตฉลอง กระทรวงการต่างประเทศ ขณะดำรงตำแหน่งนี้ ทรงมีส่วนร่วมในการแก้ไขสนธิสัญญาทางไมตรี และการค้ากับประเทศที่เคยมีสนธิไมตรีกับ ประเทศไทย และทรงเป็นหัวหน้าคณะทูตไทยในการเจรจาทำสนธิสัญญาว่าด้วยอินโดจีน ซึ่งผลสำเร็จจากการเจรจาดังนั้นทำให้แม่น้ำโขงกลายเป็นแม่น้ำพรมแดนระหว่างประเทศ

การปฏิบัติราชการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พ.ศ. 2469 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯแต่งตั้งให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ดำรงตำแหน่งอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอน กรุงเฮก และกรุงบรัสเซลส์ในเวลาเดียวกัน ในขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งนี้ ทรงได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยประจำสมัชชาสันนิบาตชาติ (The League of Nations) และทรงได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ อันสำคัญยิ่ง อาทิเช่น รองประธานคณะกรรมการการเงินของสันนิบาตชาติ รองประธานกรรมการระเบียบวาระแห่งสมัชชาสันนิบาตชาติ สมาชิกสำนักการทูตระหว่างประเทศ และเป็นผู้แทนประจำคณะกรรมการอื่น ๆ อีกหลายครั้ง หลายครา

เมื่อทรงปฏิบัติหน้าที่อัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน กรุงเฮก และกรุงบรัสเซลส์ครบกำหนด 4 ปีแล้ว ได้เสด็จกลับประเทศไทย ต่อมาในปี พ.ศ. 2474 ทรงได้รับแต่งตั้งให้เป็นคำสดรชาจารย์ประจำคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และในปี พ.ศ. 2476 ทรงรักษาการตำแหน่งคณบดีคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2475 เมื่อประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงเป็นพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์หนึ่งที่มีความไว้วางใจจากคณะผู้ก่อการในการปฏิบัติราชการ โดยทรงดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาฝ่ายในกระทรวงการต่างประเทศ และต่อมาทรงดำรงตำแหน่งที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี อีกตำแหน่งหนึ่งด้วย พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงให้ความร่วมมือ และทำงานร่วมกับคณะรัฐบาลเล่มอมมา อีกทั้งประทานข้อปรึกษาเพื่อวางรากฐานระบบประชาธิปไตยให้มั่นคงขึ้น

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ นอกจากจะทรงเป็นบุคคลสำคัญทางการทูตแล้ว ยังทรงเชี่ยวชาญทางการบัญญัติศัพท์อังกฤษ เป็นที่ยอมรับกันว่า "ศัพท์ก่านวรวงศ์" ทรงแตกฉานทางความหมายแห่งถ้อยคำและการใช้ภาษา ดังนั้นเมื่อรัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วย

ราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2476 ขึ้น ทรงได้รับแต่งตั้งเป็นนายกราชบัณฑิตยสถานพระองค์แรก ทรงริเริ่มและวางแนวทางในการดำเนินงานของราชบัณฑิตยสถาน เพื่อให้กิจการของราชบัณฑิตยสถานดำเนินไปด้วยดี แม้ในปัจจุบันราชบัณฑิตยสถานก็ยังดำเนินงานตามแนวที่พระองค์ได้วางไว้ นอกจากนี้ยังทรงดำรงตำแหน่งอื่น ๆ อีกหลายตำแหน่งในระบอบนั้น มีอาทิ คำสั่งตราจารย์ทางกฎหมาย ระหว่างประเทศ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรรมการในสภาอุพิลาศกรรมมหาวิทยาลัย ตุลาการในอนุญาโตตุลาการ ณ กรุงเฮก และกรรมการในคณะกรรมการหลายคณะ ทั้งทางฝ่ายรัฐบาล และสภาผู้แทนราษฎร

การปฏิบัตินายการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล

พ.ศ. 2480 ประเทศไทยมีการแก้ไขสนธิสัญญากับนานาชาติ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงเป็นผู้แทนรัฐบาลไทยในการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาตั้งแต่เริ่มแรกจนบรรลุเป็นผลสำเร็จ ด้วยพระเกียรติคุณและพระปรีชาสามารถครั้งนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเข็มราชการแผ่นดินสำหรับประดับเหรียญดุษฎีมาลา อันเป็นเครื่องหมายแห่งความชอบที่ได้ทรงประกอบคุณประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่ประเทศชาติ และในเดือนกันยายน พ.ศ. 2482 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนา หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ขึ้นเป็นพระองค์เจ้าพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า "พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร"

พ.ศ. 2484-2487 ระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพา กองทัพญี่ปุ่นเข้ายึดครองประเทศไทย เพื่อเคลื่อนทัพผ่านไปยังพม่า พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้ประสานขอปรึกษาแก่รัฐบาลในขณะนั้น เพื่อหาวิธีการช่วยเหลือประเทศชาติและประชาชนไทย ขณะเดียวกันทรงแสดงน้ำพระทัยเป็นมิตรกับญี่ปุ่น นับว่ามีส่วนช่วยผ่อนคลายนผลกระทบจากการยึดครองของกองทัพญี่ปุ่นต่อประชาชนชาวไทยในครั้งนั้นด้วย

เดือนตุลาคม พ.ศ. 2486 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ขึ้นเป็น "พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร"

เมื่อสงครามโลกสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. 2488 ประเทศไทยตระหนักถึงประโยชน์และความจำเป็นในการเข้าเป็นภาคีสมาชิกแห่งสหประชาชาติ รัฐบาลได้มอบหมายให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็นผู้แทนรัฐบาลไทยในการเจรจาเข้าเป็นสมาชิกแห่งสหประชาชาติ แต่เป็นที่ทราบกันดีว่า เมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ประเทศไทยอยู่ฝ่ายตรงข้ามกับฝ่ายพันธมิตร ดังนั้นการจะเข้าเป็นสมาชิกแห่งสหประชาชาตินั้นมิใช่ได้โดยง่าย ด้วยประเทศฝรั่งเศส เคสและสหภาพ

โชติเรียมตอจาย์สิทธิชัยยังขอลื่อนของประเทศไทยได้ ด้วยวิธีการทูตอันลุ่มลึกมีรูปภาพ พระเจ้า-
วรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรง เจริญจากกับนายโกรมโก ผู้แทนสหภาพโชติเรียมตอจาย์
สิทธิชัย ในที่สุดคณะมนตรีความมั่นคง และที่ประชุมสมัชชาแห่งสหประชาชาติมีมติเป็นเอกฉันท์รับ
ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีสมาชิกเป็นลำดับที่ 56 เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2488

การปฏิบัติราชการในรัชสมัยรัชกาลปัจจุบัน

พ.ศ. 2490 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯแต่งตั้งให้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ
กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทย ประจำกรุงวอชิงตัน ในระหว่างนั้น
ทรงเป็นผู้แทนถาวรประจำองค์การสหประชาชาติ และทรงได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ใน
ที่ประชุมสมัชชาใหญ่สมัชชาต่าง ๆ ดังนี้

พ.ศ. 2491 ในการประชุมสมัชชาใหญ่สมัชชาที่ 3 ทรงได้รับเลือกตั้งเป็นรองประธาน-
คณะกรรมการที่ 6 (กฎหมาย)

พ.ศ. 2492 ในการประชุมสมัชชาใหญ่สมัชชาที่ 4 ทรงได้รับเลือกตั้งเป็นรองประธาน-
คณะกรรมการที่ 4 (ภาวะทรัสตี)

พ.ศ. 2493 ในการประชุมสมัชชาใหญ่สมัชชาที่ 5 ทรงได้รับเลือกตั้งเป็นประธาน
คณะกรรมการที่ 4 (ภาวะทรัสตี)

พ.ศ. 2494 ในการประชุมสมัชชาใหญ่สมัชชาที่ 6 ทรงได้รับเลือกตั้งเป็นประธาน-
คณะกรรมการที่ 2 (เศรษฐกิจและการคลัง)

พ.ศ. 2495 ในการประชุมสมัชชาใหญ่สมัชชาที่ 7 ทรงได้รับเลือกตั้งเป็นประธาน-
คณะกรรมการที่ 6 (กฎหมาย)

พ.ศ. 2495 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯสถาปนา พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น-
นราธิปพงศ์ประพันธ์ ขึ้นเป็น พระองค์เจ้าต่างกรม พระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า "พระเจ้า-
วรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์"

พ.ศ. 2496 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯพระราชทานยศทหารให้ พระเจ้า-
วรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็นพลตรี นายทหารพิเศษประจำกรมทหารราบที่ 1
มหาดเล็กรักษาพระองค์ และราชองครักษ์พิเศษ

พ.ศ. 2496-2497 กองทหารเวียดนามเหนือบุกกรุงประเทศลาวและพยายามแผ่อิทธิพล
ลงมาทางลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทยต้องเผชิญกับการคุกคามและการแทรกซึมเพื่อล้มล้างรัฐบาล
ตลอดเวลา รัฐบาลไทยได้เสนอให้สหประชาชาติส่งผู้สังเกตการณ์สันติภาพมา แต่ไม่สำเร็จ

ทั้งนี้เพราะสหภาพโซเวียตยังไว้ ด้วยเหตุนี้ เพื่อป้องกันประเทศให้พ้นภัยดังกล่าว รัฐบาลจึง มีนโยบายที่จะให้มีการสถาปนาพันธมิตรขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีบทบาทสำคัญในการนี้ ทรงดำเนิการจัดประชุมครั้งแรกที่กรุงเทพมหานคร เพื่อก่อตั้งองค์การสนธิสัญญาร่วมป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEATO) หรือ ส.ป.อ. โดยมีประเทศอื่น ๆ เข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกอีก 7 ประเทศ คือ อังกฤษ อเมริกา ฝรั่งเศส ฟิลิปปินส์ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และปากีสถาน

พ.ศ. 2497 ทรงเป็นผู้แทนรัฐบาลไทยในการประชุมเพื่อหาทางตกลงเกี่ยวกับปัญหา เกาหลีที่กรุงเจนีวา และทรงได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานในการประชุมร่วมกับรัฐมนตรีว่าการ กระทรวงการต่างประเทศของอังกฤษ และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสหภาพโซเวียต

พ.ศ. 2498 ทรงเป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยในการประชุมเอเชีย-แอฟริกา ที่นครบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย และทรงได้รับเลือกให้เป็นผู้เสนอรายงาน (Rappourteur) ในการประชุม ในปีนี้ทรงได้รับเลือกตั้งให้เป็นประธานคณะกรรมการการเมืองพิเศษ (Adhoc Political Committee) ในการประชุมสมัชชาใหญ่สมัยที่ 10 แห่งองค์การสหประชาชาติ

พ.ศ. 2499-2500 ในการประชุมสมัชชาใหญ่สมัยที่ 12 แห่งองค์การสหประชาชาติ ที่ประชุมได้ออกเสียงลงคะแนนเป็นเอกฉันท์ให้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ผู้แทนประเทศไทย ดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ หน้าที่ที่ทรงได้รับเลือกนี้ ฎไข้เป็นเพียงเกียรติยศส่วนพระองค์เท่านั้น หากรวมถึงประเทศไทยและประชาชนชาวไทยด้วย

พ.ศ. 2501-2503 ในด้านการต่างประเทศ ทรงเป็นประธานการประชุมระหว่าง ประเทศว่าด้วยกฎหมายทางทะเล (Law of the Sea) ครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ณ กรุงเจนีวา ส่วนภารกิจในประเทศนั้น ทรงดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี รองประธานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ประธานและรองประธานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ รองประธานสภาการศึกษาแห่งชาติ รองประธานสภาวิจัยแห่งชาติ และกรรมการสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ยังทรงบำเพ็ญประโยชน์ด้านอื่น ๆ อีก นานับประการ ทรงจัดวางรูปแบบของข้าราชการพลเรือน ทรงดำเนิการจัดตั้งสำนักงานสถิติแห่งชาติ ทรงเป็นประธานการเลือกตั้งสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ทรงเป็นประธานโครงการ ตำราสมาคมสังคมศาสตร์ ทรงเป็นกรรมการสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และอธิการบดี

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทรงเป็นนายกสยามสมาคม ทรงเป็นผู้แทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปงานมหกรรมโลกเอ็กซ์โป 70 ณ เมืองโอซากา ประเทศญี่ปุ่น ทรงเป็นประธานสมัชชาแห่งชาติภายหลังเกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ทรงเป็นนายกราชบัณฑิตยสถาน และทรงเป็นประธานคณะกรรมการแผนกอักษรศาสตร์ มูลนิธิอานันทมหิดล

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงประชวรด้วยโรคมะเร็ง เล็ดเลือดเข้ารับการรักษาพระองค์ตั้งแต่วันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2518 ณ ตึกจุฬภฏ-พันธ์ทิพย์ บริพัตร โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ และสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2519 สิริรวม 64 พรรษา

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงปฏิบัติราชการรับใช้ประเทศชาติถึง 4 รัชกาล รวมเวลากว่าครึ่งศตวรรษ ทรงประกอบภารกิจอันเป็นประโยชน์ไวเอนกประการ ทรงเป็นรัฐบุรุษคนสำคัญ และทรงเป็นองค์สัญญสักขณ์แห่งความเป็นเลิศทางวิชาการ ทั้งด้านอักษรศาสตร์และการทูต เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว หม่อมราชวงศ์วิริธฤต เลิศยรรูต พระธิดา ได้มอบหนังสือส่วนพระองค์บางส่วนของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ให้แก่กรมศิลปากร จัดตั้งเป็น "ศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์" โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเกิดพระเกียรติพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ และเพื่อเป็นศูนย์บริการเอกสารทางสังคมศาสตร์ แต่หากจะกล่าวโดยแท้จริงแล้ว พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีพื้นฐานการศึกษาทางด้านอักษรศาสตร์ ทรงใช้พระปรีชาสามารถทางอักษรศาสตร์ในการประกอบภารกิจทางการทูต และการต่างประเทศให้เป็นผลสำเร็จมาโดยตลอด ทรงเป็นนักหนังสือพิมพ์ และทรงพระอักษรในแขนงวิชาต่าง ๆ มีอาทิ

นราธิปพงศ์ประพันธ์, กรมหมื่น. ข้อคิดเกี่ยวกับภาษาและวรรณคดี. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518.

..... . บัญญัติศัพท์ของพลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2499.

..... . ประวัติการทูตของไทย. พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเขมม, 2514.

..... . ภาษา วรรณคดี และวิทยาการ. พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2504.

..... . ศัพท์การเมือง และการทูต. พระนคร: โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารอากาศ, 2509.

นอกจากนี้ยังทรงเชี่ยวชาญทางภาษาและวรรณคดี ทรงบัญญัติศัพท์วิชาการต่าง ๆ ไว้เป็นจำนวนมาก เมื่อมีผู้ทูลถามเรื่องความรู้เกี่ยวกับภาษาไทย และบัญญัติศัพท์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ จะทรงอธิบายให้ฟังอย่างละเอียดถี่ถ้วน ดังที่ หม่อมราชวงศ์วิจิตรผล เลขาธิการ (2522 § 63-64) กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

... สิ่งที่น่าความสับสนและสิ่งที่โปรดที่ลุดในพระชนม์ชีพของท่านพ่อก็คือ การทรงอักษร ทั้งนี้จะเรียกได้ว่า "การทรงอักษร และตำรับตำรา คือที่อยู่อันแท้จริงของพระทัยท่านพ่อตลอดมา" หนังสือที่ทรงอ่านประจำ ได้แก่วรรณคดีเก่า ๆ เช่น สมุทรโฆษคำฉันท์ เทคนิยมหาชาติคำหลวง ลิลิตพระลอ และไตรภูมิพระร่วง หนังสือที่ขาดไม่ได้คือ พจนานุกรมบาลีและสันสกฤต หนังสือเหล่านี้ท่านพ่อทรงอ่าน ทรงศึกษาค้นคว้า เพื่อทรงคิดศัพท์ใหม่อยู่ตลอดเวลา และโปรดที่จะทรงตั้งชื่อให้บุคคลหรือสถาบันที่มีผู้มาทูลขอยู่เฝ้าอยู่ ๆ พระนิพนธ์ส่วนใหญ่เป็นงานที่เกี่ยวกับการพูด ภาษา และวรรณคดีไทย ขณะที่ท่านพ่อทรงอักษรอยู่นั้น จะมีตำรับตำรา พจนานุกรมต่าง ๆ ตั้งอยู่เต็มห้อง และไม่โปรดให้ใครแตะต้องหนังสือเหล่านั้น โดยเด็ดขาด...

พระประวัติที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นมูลเหตุหนึ่งซึ่งทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาถึงเนื้อหาของหนังสือส่วนพระองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในคณียนราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เพื่อแสดงให้เห็นว่าคณียนราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์มิใช่เป็นศูนย์บริการเอกสารทางสังคมศาสตร์เท่านั้น หากเป็นศูนย์บริการเอกสารทางมนุษยศาสตร์ที่มีค่าอย่างยิ่งด้วยการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้หนังสือหายากภาษาไทยส่วนพระองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ที่จัดพิมพ์เป็นรูปเล่มมาจนถึง พ.ศ. 2487 และมีอยู่ในคณียนราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นประการในการวิจัย

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย